

багато з правових постулатів Ієремії Бентама, сформульовані на початку ХІХ століття, мають не лише науково-теоретичне, а й практично-прикладне значення на початку ХХІ століття.

Це, зокрема, такі тези як: «корисність — основа вирішення колізій держави і особи», «особистість — мета, а держави — засіб», «піклування про особистості — шлях до загального блага», «найбільше щастя для найбільшого числа людей», «гармонія інтересів» та інші. За допомогою права він намагався досягти справедливості в умовах порядку. В сукупності всі ці ідеї відповідають розумінню змісту соціальної правової демократичної держави, ідеал якої сформульовано в Конституції України.

Тож глибоке вивчення правових теорій Ієремії Бентама — нагальна потреба часу, а не лише данина історії.

Література

1. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право. — О.: Юрид. л-ра, 2003. — С. 135–140.
2. Азаркин П. М. Всеобщая история юриспруденции. — М.: Юрид. лит., 2003. — С. 433–443.
3. Правовая мысль: Апология. — М.: Акад. проект, 2003. — С. 390–400.
4. Бентам И. Введение в основания правственности и законодательства. — М.: РОСПЭН, 1998.

УДК 344(477)(091)

М. Кравчук,
канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри теорії держави і права
Тернопільської академії народного господарства

ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В 1917–1920 рр.: ЗНАЧИМІСТЬ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

На сучасному етапі розвитку Української держави виникає нагальна потреба детального і глибокого дослідження власної історичної спадщини у сфері державотворення. Невідкладним завданням сьогодення є всебічний аналіз і вивчення тих історичних процесів і подій, явищ і фактів, які ще мало відомі широкому загалу громадян внаслідок перекручень, замовчувань, а інколи неправдивої подачі.

Висвітлення процесу державного будівництва України на початку ХХ століття є важливим для якісного порівняльного аналізу сьогодення та нагромадження матеріалу для подальших досліджень. Хто не знає своєї історії — перетворюється у «перекотиполе», втрачає своє «коріння».

Знання історичного досвіду державотворення не лише відкривають перспективи у практичній діяльності, а й дають можливість врахувати й уникнути хибних шляхів і помилок, допущених у минулому.

На думку автора, один із найголовніших напрямів, ділянок у сучасному процесі державного будівництва є формування Збройних Сил новоствореної

держави. Найважливішим атрибутом суверенності держави є наявність у неї власної армії. Аргументом такого підходу виступає захист народного, державного, національного суверенітету, національна безпека власного народу.

Отже створення національної армії є одним із найважливіших чинників на шляху будівництва власної держави. Навряд чи потрібно когось сьогодні в Україні переконувати, яке важливе місце посідає створення власних збройних сил у нелегкому процесі відновлення історичної справедливості — розбудові молодій незалежній Українській держави.

Доречним буде згадати слова Президента України Л. Кучми, проголошені на честь випускників військових навчальних закладів: «Так, сьогодні суверенітету й територіальній цілісності України ніхто не загрожує... Але це зовсім не означає, що нашій державі не потрібні надійні Збройні Сили. Було б неприпустимо виявляти благодущність, ставитися до Збройних Сил не як до гаранта державності, а як до суто декоративного атрибута. Чим міцнішою буде держава у військовому відношенні, чим краще виконуватимуть Збройні Сили свій конституційний обов'язок, тим меншою буде ймовірність появи у нас реальних противників у майбутньому» [5].

Цілком зрозуміло, що оборона країни від збройної агресії належить до найважливіших функцій держави і є справою всього народу. Не буде перебільшенням твердження, що стан армії є своєрідним і безпомилковим індикатором стану справ та намірів будь-якої держави світу.

Для наукової розробки цієї теми, виявлення основних закономірностей розвитку українського війська, оцінки організаційно-правових аспектів його діяльності необхідно опрацювати джерельну базу, яку автор поділяє на п'ять груп: перша група — нормативно-правові акти та інші матеріали органів влади і управління Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР. До цієї групи належать документи Вищого військового командування Збройних Сил УНР, матеріали Військового міністерства, Генерального штабу та інших вищих військових установ у вигляді наказів, розпоряджень, звітів начальників штабів і управлінь, повідомлень з театру бойових дій, розробок військових законопроектів та наказів про заходи з удосконалення військової структури. Особливо важливими документами для дослідження військової тематики є військові статуті. Документи першої групи становлять основу наукової розвідки; друга група — матеріали державних установ УСРР, РСФРР, їхніх урядів, керівних військових органів. До них відносяться радіозвіти органів Вищого військового командування про стан військ УНР та повідомлення про хід бойових дій, доповіді стосовно організації збройної боротьби. Документальний матеріал правового характеру 1 і 2 груп, які стосуються Збройних Сил України, виявлений автором у більше ніж 20 архівних фондах України і Росії, в окремих виданнях та збірках документів та матеріалів; третя група — дисертації, автореферати, монографії та статті. До цієї групи належать праці, які мають наукове підґрунтя, базуються на всебічному дослідженні даної проблематики і в загальному плані висвітлюють цю тему. Вони з наукової точки зору є цінними, оскільки, як правило, містять новий матеріал; четверта група — мемуарні джерела. Цю

групу матеріалів складають спогади учасників та свідків визвольних змагань 1917–1920 рр. як з боку прибічників УНР, так і прихильників білогвардійського руху та більшовицьких лідерів; п'яту групу складають матеріали періодичних видань та довідкова література. Це журнали, газети, тижневики та вісники державних установ, громадських об'єднань та органів української військової еміграції, періодичних видань України та Української Радянської Соціалістичної Республіки, апарату Збройних Сил у вигляді статей, листів, повідомлень, відозв, нормативних документів.

У цілому, аналіз показує, що тільки вивчення всього комплексу матеріалів, які довгі роки знаходились в архівах, в тому числі на спеціальному зберіганні, їхній критичний аналіз, дасть можливість всебічно охарактеризувати процеси державотворення і ввести їх вперше в науковий обіг.

Із усього масиву важливу частину джерельної бази становлять дисертації, автореферати, монографії та статті з поставленої проблеми (третья група), які створюють наукове підґрунття дослідження. Тому основним завданням цієї публікації є оцінка значимості розробки теми «Організаційно-правові засади формування Збройних Сил України в 1917–1920 рр.» та аналіз її наукового опрацювання.

На сьогодні, деяка наукова розвідка військового будівництва України на певних етапах державотворення у різних хронологічних рамках та історичних аспектах, як в цілому Збройних Сил так і їхніх окремих військових формувань проведена істориками, юристами, політологами. Будівництво Збройних Сил України періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. привернуло увагу значної кількості дослідників різних сфер суспільного життя.

Загалом, автор є прихильником поділу всієї існуючої наукової літератури із зазначеної тематики на три групи: праці радянських авторів, зарубіжні дослідження в діаспорі, публікації сучасних українських істориків. Слушно підкреслити, що не дивлячись на активізацію науково-пошукової роботи до цього часу вчені ще не спромоглися створити повномасштабну монографію, яка б всебічно висвітлювала організаційно-правові основи будівництва Збройних Сил України. Тому ця тема досліджується в науці в такій постановці вперше.

Першим найбільш повним історико-правовим дослідженням радянського військового будівництва 1917–1920 рр. є монографія істориків-юристів П. Портнова і М. Славіна [7]. У ній розглядаються деякі проблеми будівництва армії в Україні, з'ясовується загальна кількість військ УНР.

Деякі сторони цієї проблематики розкриваються в наукових розвідках учасників тих подій — Н. Безручка, М. Капустянського, І. Крип'якевич, З. Стефаніва, О. Удовиченка, Л. Шанковського, М. Шкільника й інших [1].

Цій тематичі також присвячені праці сучасних науковців: О. Копиленка, Л. Гарчевої, В. Голубко, В. Гордієнка, В. Довбні, В. Задунайського, Л. Зінкевич, Г. Колянчука, М. Литвина та К. Науменка, С. Литвина, О. Мироненка, А. Папікяна, В. Солдатенка, О. Тимощука, Я. Тинченка, Б. Якимовича, групи авторів при загальній редакції О. Кузьмука, та інших. У цих розробках, у певній мірі, висвітлено історію становлення, бойові дії та діяльність цих військових формувань [2].

Цінними для обраного дослідження є праці О. Копиленка, які присвячені державотворчим процесам та законодавчій діяльності в Україні в 1917–1920 рр. [3]. Автор у певній мірі висвітлив і будівництво війська України. У цілому, вказані роботи слугують методологічною базою цього дослідження.

Безпосереднє відношення до питання створення та розвитку Армії УНР має праця Л. Гарчевої. Авторка, використавши низку невідомих фактів, зіставляючи різні джерела, робить спробу дослідити численний склад військових формувань Армії УНР в лютому—березні 1918 р. Сумнівність деяких її висновків відносно загальної численності військ в цілому не знижує цінність її дослідження.

Заслужують на увагу і праці В. Гордієнка, в яких з позицій сьогодення зроблена спроба всесторонньо висвітлити героїчні сторінки діяльності Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії [2]. Детально описано хід захоплення влади на території Галичини і дії при цьому військових організацій. Автор деколи свої погляди відносно створення і діяльності цих військових формувань підтверджує посиланням на нормативні документи, що, безперечно, підвищує значення цих робіт для нашого дослідження.

Також у монографіях М. Литвина та К. Науменка зроблена спроба дослідити розвиток галицького стрілецтва, історія якого в певній мірі перегукується з нашим дослідженням. Вперше у радянській історичній літературі автори розкривають драматичний літопис галицького стрілецтва: бойовий шлях легіону Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії, трагедію червоних стрільців, які потрапили під сталінські репресії, долю військової еміграції. Ця робота викликає інтерес своїми підходами і методами дослідження та новими висновками з позицій об'єктивної оцінки етапів діяльності цього військового утворення [2].

Цікавим дослідженням є кандидатська дисертація Л. Зінкевич [2], яким вона охоплює широке коло питань, зокрема процес демократизації російської армії в 1917 р., причину краху військових реформ Тимчасового уряду, специфіку проходження цих реформ в Україні в умовах розгортання національно-визвольної боротьби та складний процес, пов'язаний із створенням Збройних Сил України. Найбільш детально авторка висвітлює українізацію російської армії і виділення з її складу окремих українських частин, показує участь солдатів-українців у національно-визвольних змаганнях за українську державність та їхню боротьбу проти більшовицької агресії. Співзвучна з цим дослідженням і стаття Л. Дециньського.

Серед сучасних українських істориків найбільшу увагу військовим формуванням УНР доби Центральної Ради приділив В. Задунайський. У своїй новаторській праці автор досліджує питання створення та розвитку Збройних Сил УНР періоду Центральної Ради та Директорії. У світлі нових підходів і сучасних вимог показаний процес створення та розвитку державного військового інституту УНР залежно від політичних, соціально-економічних та морально-етичних факторів. Для аргументації своїх викладів автор використав досить значну джерельну та науково-історичну базу, в тому числі і видану за кордо-

ном, що суттєво відрізняє його від інших дослідників. Але робота має також певні недоліки. Основним з них є вилучення з контексту праці періоду війська Гетьманату, Збройних Сил ЗУНР, що порушило хронологію, єдність і повноту виконаного дослідження. Подібні питання розглядаються і у статтях І. Солдатенка.

На особливу увагу заслуговує колективна праця «Історія українського війська» видавництва «Світ» (1996), упорядник Я. Дашкевич. У ній висвітлена історія військового будівництва в Радянській Україні в 1917–1930 рр., в 1930–1980 рр., опрацьована Людмилою та В'ячеславом Гриневичами. Крім того, до цієї книги увійшли раніше відомі історичні нариси «Карпатська Січ» (1930–1939) С. Росохи, «Українська Повстанська Армія» Л. Шанковського, «1-а українська дивізія (дивізія «Галичина») Р. Колісника і М. Малецького, «Збройні Сили сучасної України» Б. Якимовича та «Відзнаки українського війська...» К. Гломодзи. Лише третину цього збірника займає матеріал періоду, який стосується предмету нашого дослідження. У цій роботі вперше подані аргументи про антиукраїнську політику повної денационалізації українського військового будівництва, показана боротьба різних політичних партій при вирішенні питань військової сфери. У ході аналізу подій автори не виділяють в окремі етапи різні періоди Української держави (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, УГА), а викладають матеріал довільно. Майже не висвітлене військове будівництво Гетьманату, а лише подається негативна оцінка цього періоду. Та все ж ця збірка корисна для нас новими оцінками і підходами авторів до досліджуваних явищ тим, що в обіг вводяться нові матеріали, хоча вони й мають описовий характер. У цілому, ця робота є спробою повномасштабної розвідки будівництва Збройних Сил України [2].

Заслуговують на велику увагу наукові статті О. Мироненка, які стосуються Збройних Сил України. Автор висвітлює процес створення Вільного козацтва УНР, національної армії за доби УНР, розбудову війська за гетьмана П. Скоропадського. Виділяються його статті аргументованими висновками та широкою деталізацією. Особливо цінною є праця О. Мироненка, в якій проведено політико-правовий аналіз української державності за доби Центральної Ради, хоча не завжди з його висновками можна погодитися [6].

Також, Богдан Якимович у своїй праці робить спробу дати періодизацію історії українського війська, починаючи із стародавніх часів, показати передумови створення та системно висвітлити історію Збройних Сил у 1991–1995 рр., викладає певні події та факти стосовно військового будівництва в хронологічному порядку [2].

У монографії В. Голубка [2] досліджуються передумови та початок відродження Українських Збройних Сил, історичні факти та особливості боротьби армії УНР за утвердження державності, український військовий національно-визвольний рух.

Не так давно була видана і монографія А. Папікяна, в якій автор на основі історичних фактів розкриває роль армії у державотворчому процесі в Україні на доленосних етапах її історичного розвитку протягом 1917–1998 рр. [2].

Але обсяг монографії не сприяв всебічному висвітленню всіх особливостей військового розвитку зазначеного величезного історичного періоду. Краще з цим завданням, на нашу думку, упорався авторський колектив за загальною редакцією О. Кузьмука, який займався дослідженням виникнення та функціонування різних збройних формувань у роки національно-визвольної боротьби та Радянської влади, і, особливо, створення сучасних Збройних Сил України [2].

Із сучасного доробку вітчизняних науковців у цій сфері слід виокремити працю Сергія Литвина [2], яка має за мету спростування міфів і відновлення істини щодо справжнього політичного та державницького образу постаті Симона Петлюри, який очолював патріотичні військові формації, котрі за наказом Директорії УНР провели протигетьманське повстання і відновили Українську Народну Республіку та стали на її захист.

Необхідно звернути увагу на наукове видання В. Довбні [2], яке присвячене історії створення, організації та правовим засадам діяльності окремого військового формування Січових Стрільців за періодів Центральної Ради, Директорії та Гетьманату. У цій роботі «автор намагався глибше проникнути в історію проблеми і прослідкувати генезис нормативно-правового забезпечення діяльності Збройних Сил України в розрізі історії держави і права України, розглянути форми, методи, засоби військового будівництва. В ході наукової розвідки автор головну увагу приділив правовим засадам діяльності Січових Стрільців. Здійснено порівняльний аналіз правових основ організації та діяльності Січових Стрільців з одного боку, та Армії УНР — з другого» [2; 8].

Проте, аналізовані праці здебільшого висвітлюють історію військового будівництва якогось конкретного етапу державотворення, чи короткого історичного періоду, за виключенням вищевказаної наукової розробки, що стосується організаційно-правових засад окремого військового організму.

Отже уже настала пора виробити ґрунтовне широкомасштабне видання про всі військові формування України, яке має велику значимість у державотворчому процесі та викликає підвищений інтерес науковців.

З цього приводу автор статті стоїть на позиції всебічного дослідження організаційно-правових засад будівництва Збройних Сил України в 1917–1920 рр., яке уже розпочате ним у 1994 р. і знайшло своє висвітлення у монографії та інших публікаціях (детальніше див. [4]).

Література

1. Безручко М. Січові Стрільці в боротьбі за державність. — Каліш, 1932. — 82 с.; Капустяський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 р.: В 3 кп. — Мюнхен, 1946. — Кп. 1, ч. 1–2. — 110 с.; Кп. 2, ч. 3. — 200 с.; Платевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. В. З. Якимович. — 4-е вид., змін. і доп. — Львів: Світ, 1992. — 712 с.; Стефанів З. Українські збройні сили в 1917–1921 рр.: Воспо-історичний парис: У 3 ч. — Коломия, 1935. — Ч. 1. — 126 с.; Удовиченко О. І. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр. — К.: Україна, 1995. — 206 с.; Шапковський Л. Українська Армія в боротьбі за державність. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. — 320 с., Шапковський Л. Українська Галицька Армія / Воєнно-історична студія. — Вінніпег: Вид-во Хорувжий УСС Дмитро Мики-

- ток, 1974. — 396 с.; Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.: Споми-ни і роздуми. — Торонто, 1971. — 366 с.
2. Військове будівництво в Україні у XX столітті: Історичний парис, події, портрети / За ред. О. І. Кузьмука. — К.: Видав. Дім «Ін Юрс», 2001. — 448 с.; Гарчева Л. Збройні Сили Центральної Ради у лютому-квітні 1918 р. // *Військо України*. — 1993. — № 8. — С. 102–107; Голубко В. Армія Української народної республіки 1917–1918 рр.: Утворення та боротьба за державу. — Львів: Кальварія, 1997. — 288 с.; Гордієнко В. І. Українські Січові Стрільці. — Львів, 1990. — 48 с.; Українська Галицька Армія. — Львів: Меморіал, 1991. — 111 с.; Довбня В. А. Січові стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917–1920 років: Організація та правові засади діяльності / За наук. ред. П. П. Михайленка. — К.: Текст, 2002. — 220 с.; Задунайський В. Збройні Сили України (1917–1920 рр.): Дис... канд. іст. наук. — Донецьк, 1995. — 198 с.; Зінкевич Л. Розпад російської армії та український військовий рух в умовах національної революції на Україні (березень 1917 — лютий 1918 рр.): Дис... канд. іст. наук. — Львів, 1995. — 207 с.; Історія українського війська (1917–1995) / Упоряд. Я. Дашкевич. — Львів: Світ, 1996. — 840 с.; Коляничук О., Литвин М., Пауменко К. Генералитет українських визвольних змагань. — Львів, 1995. — 284 с.; Литвин М., Пауменко К. Історія галицького стрілецтва. — Львів, 1991. — 200 с.; Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і пеллюріана. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2001. — 640 с.; Папійан А. Л. Збройні Сили України двадцятого століття / Військовий ін-т при держ. ун-ті «Львівська політехніка». — 1999. — 308 с.; Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень-грудень 1918 р.): Монографія. — Х.: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. — 462 с.; Тишченко Я. Українське офіцєрство: Шляхи скорботи та забуття. — К., 1995. — 256 с.; Якимович Б. Збройні Сили України. — Львів, 1996. — 360 с.
 3. Копилецько О. Л. «Сто днів» Центральної Ради. — К., 1992. — 204 с.; Копилецько О. Л., Копилецько М. Л. Держава і право України. 1917–1920: Павч. посіб. — К.: Либідь, 1997. — 208 с.
 4. Кравчук М. В. Правові основи будівництва національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр.: (Організація, структура, штати): Історико-правове дослідження. — Івано-Франківськ: Плай, 1997. — 297 с.; Кравчук М. В. Збройні Сили Української Народної Республіки // *Право України*. — 1998. — № 7. — С. 106–111; Кравчук М. В. Українські Січові Стрільці. — Івано-Франківськ, 1998. — 40 с.; Військове будівництво ЗУНР // *Вісн. акад. прав. наук*. — 1998. — С. 112–120; Кравчук М. В. Проголошення незалежності України та формування правових засад будівництва її Збройних Сил // *Актуальні проблеми правознавства: Паук. зб. ЮІ ТАІПГ*. — Тернопіль, 2001. — Вип. 2. — С. 31–38; Кравчук М. В. Збройні Сили Української Держави (1918 р.) // *Актуальні питання держави і права*. — О., 2001. — С. 728–736; Кравчук М. В. Організаційно-правові засади військового будівництва Української Держави // *Актуальні проблеми правознавства: Паук. зб. ЮІ ТАІПГ*. — Тернопіль, 2001. — Вип. 3. — С. 18–28.; Кравчук М. В. Організаційно-правові засади формування Збройних Сил України в 1917–1920 рр. // *Актуальні проблеми правознавства: Паук. зб. ЮІ ТАІПГ*. — Тернопіль, 2002. — Вип. 4. — С. 11–22.; Кравчук М. В. Правові проблеми будівництва Збройних сил України // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст. викладачів юрид. ф-ту*. — Івано-Франківськ, 2002. — С. 27–34; Кравчук М. В. Збройні Сили та розбудова Української держави (історико-правовий аналіз військового будівництва України 1917–1920 рр.) // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжпар. відносин*. — К., 2003. — Вип. 40, ч. 2. — С. 122–129.
 5. Кучма Л. Д. Збройні Сили — гарант державності // *Голос України*. — 1997. — 17 лип.
 6. Мирошченко О. М. Світоч Української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. — К., 1995. — 326 с.
 7. Портнов В. П., Славин М. М. Правовые основы строительства Красной Армии. 1918–1920 гг. — М.: Наука, 1985. — 287 с.